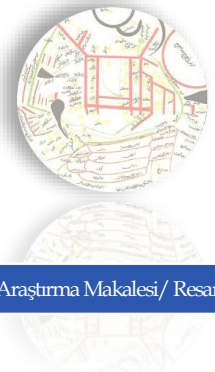

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt Volume 10/ Sayı Issue 26/ Aralık December 2021
Samsun-Türkiye/ Turkey www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut452>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Türkiye Sahası Masal Çalışmalarında Bir Saç Süsü: Tarak ve İşlevleri

A Hair Ornament in Turkey Field Fairy Tale Studies: Comb and Its Functions

Öz

Halk anlatılarında geniş bir yer tutan masallar, geçmiş zaman bilgeliklerini sembolik dil aracılığıyla geleceğe taşır. Kolektif bilincin yaratımı olan bu anlatılar geçmiş ve geleceği birbirine bağlayarak kültürel belleğin birer temsilcisi olur. Masalların fiktif dünyasında çeşitli varlıklar ve nesnelere gerçek dünyadan tecrit edilerek her şeyle etkileşim kurabilir ya da doğalarına aykırı bir şekilde sihirli nesnelere dönüşebilir. Söz konusu nesnelere biri olan tarak, hem kendi anlamında hem de anlamı dışında kullanılır. Saç düzeltme fonksiyonunun yanında sihir yapma fonksiyonunun da öne çıktığı masallarda tarak, anlatı kahramanlarının çeşitli görevleri yerine getirmede kullandıkları en önemli araçlar arasında bulunur. Bu çalışmanın amacı Anadolu masallarında tarağın işlevlerini tespit etmektir. Bu amaçla bölgeler bağlamında hazırlanan çeşitli bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Çalışmada, tarağın Anadolu masallarında kullanılma sıklığı açısından "tarakla orman/çalılık/dikenlik yapma, tarakla sınanma, tarakla ödüllendirme, tarakla güzelleşme ve tarakta saklanma" olmak üzere üstlendiği fonksiyonlar beş ana başlık altında analiz edilmiştir. Masalarda, kahramanlarının ormana/çalılığa/dikenliğe dönüşen sihirli tarakla kötücül varlıklardan kurtulmaya çalıştığı, devlerin şimşir tarağını getirmekle sınırlandırdığı, iyilikleri dolayısıyla ile tarakla ödüllendirildiği/güzelleştirildiği tespit edilmiştir. Halk hafızasında saç taramak için kullanılan tarağın masalarda sihirli/tılsımlı ele alınması onu masal dünyasının vazgeçilmezleri arasına taşımıştır. Kişisel bakım ürünlerinin en eskileri arasında yer alan tarağın masalarda kahramanlara olağanüstü işler yapmada yardımcı olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Masal, tarak, işlev, motif, dönüşüm.

Abstract

Tales, which have an important place in folk narratives, carry the wisdom of the past to the future with a symbolic language. These narratives, which are the creation of the collective consciousness, are the representatives of cultural memory by connecting the past and the future. Various entities and objects can interact with everything in isolation from the real world, or turn into magical objects against their nature in the fictitious world of fairy tales. The comb, which is one of these objects, is used both in its own sense and out of its meaning. In fairy tales, where the function of making magic comes to the forefront as well as the function of straightening the hair, the comb is among the most important tools used by the heroes of the narrative to perform various tasks. The purpose of the present study was to determine the functions of the comb in Anatolian tales. For this purpose, different scientific studies were examined. The functions undertaken by the comb in terms of the frequency of use in Anatolian tales were analyzed under five main headings as; "making forest/bush/thorn with comb, testing with comb, rewarding with comb, beautification with comb, and hiding in comb". It was determined in the fairy tales that the heroes try to get rid of evil creatures with a magic comb that turns into a forest/bush/thorn, giants are tested by bringing the buxus wood comb, and are rewarded/beautified with a comb for their goodness. The fact that the comb, which is used for combing hair in the public memory, is handled with magic/talisman in fairy tales made it one of the indispensables of the fairy tale world. It was determined that the comb, which is among the oldest personal grooming products, helps the heroes to do extraordinary things in fairy tales.

Keywords: Fairy tales, comb, function, motif, transformation.

Ferhat Özmen*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Dr. Öğretim Görevlisi
Samsun Üniversitesi
Türkçe Öğretimi Merkezi, Samsun-Türkiye.
E-mail: ferhatozmenbey@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2969-5726

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 07.10.2021
Kabul Tarihi: 07.12.2021
E-yayın Tarihi: 25.12.2021

Atıf/Citation:

Özmen, F. (2021). Türkiye Sahası Masal Çalışmalarında Bir Saç Süsü: Tarak ve İşlevleri. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10/26, s. 146-155.

Giriş

Kültürel bellek mekânı olan ve halk anlatılarında geniş bir yer tutan masallar, sembollerin yardımı ile geçmiş zaman bilgeliklerini ve özdeyişlerini geleceğe taşır. Evrensel kültürde oldukça önemli olan masallar, “*Hadiseleri muhayyel bir dünyada cereyan eden, kahramanları insan ve kimi zaman da hayvan ve olağanüstü varlıklar olan, dinleyenleri eğlendiren ve bu arada eğiten, gerçeği bir bakıma remz ve sembollerle gerçeküstü kalıplara sokarak yansıtmaya çalışan mensur anlatım türü,*” (Kaya, 2010: 493) şeklinde açıklanır.

Masallarda olağanüstü unsurlar çok sık yer alır, gündelik yaşamda gerçekleşmesi imkânsız olaylar ve durumlar masalın kurmaca dünyasında karşımıza çıkar. Olağanüstü olayların içinde taş kesilme, öldükten sonra dirilme, hayvan ya da eşyaya dönüşme, çeşitli nesnelere büyü ile insana ya da başka şeylere dönüşmesi gibi birçok olay yer almaktadır. Masallarda kahramanların yardımcılarını da çoğu zaman olağanüstü özellikler gösterir. Anlatılarda Hz. Hızır, Şahmeran, at, Zümrüdüanka Kuşu vb. olağanüstü varlıkların yanında kılıç, yüzük, ayna, tarak gibi sihirli eşyalar kahramanların zorluklardan kurtulmasına yardımcı olan sembolik varlıklardır. Masallardaki bu eşyalar kimi zaman kahramanlara olağanüstü işler yapmada yardımcı olur, kimi zaman da günlük yaşamın bir gereği olarak kullanılır. Bu eşyalardan biri olan tarak Anadolu masallarında çeşitli işlevleri ile yer alır.

Saçların açılmasını ve şekil almasını sağlayan tarak, kişisel bakım ürünlerinin en eskileri arasında yer alır. Farklı materyallerden yapılan taraklar ile insanlar, saçlarına şekil verip sağlıklı ve güzel görünmeye gayret etmiştir. Ayna ile birlikte kullanılan taraklar, insanlık tarihi ile birlikte ele alınır. Türk kültüründe bu iki nesne, milattan önce iki binli yıllardan beri kullanılmıştır. Orta Asya’da milattan önce iki binli yıllara ait kurganlarda aynalara (Ögel, 1984: 24), Hun kültürünü temsil eden Pazırık kurganlarında ise taraklara ve aynalara rastlanması (Ögel, 1984: 65) yaşanan dönemde kişisel bakım ürünleri hakkında bilgi vermektedir.

Eski mezarlarda bulunan taraklar sadece saçları düzeltilmeye yardımcı olan bir araç değildir. Bu tarakların büyüdüğüne ve ölüyü koruduğuna inanılmıştır. Bu inanıştan dolayı ölülerin yanına yarım daire şeklinde taraklar konulmuştur. Özbekistan Cumhuriyeti Tarih Müzesi’nde eski mezarlarda bulunan kemikten atın başına benzer şekilde yapılan tarak vardır (Jurayev-Resulova, 2013: 229).

Saçın belli bir şekle sokulmasına yardımcı olan tarak, masallarda çeşitli fonksiyonları ile yer alır. Saç düzeltme fonksiyonunun yanında sihir yapma fonksiyonunun öne çıktığı masallarda tarak, anlatı kahramanlarının çeşitli işler yapmada kullandıkları en önemli araçlar arasında bulunur.

Masallarda sihirli tarak, Stith Thompson’un **Motif Index of Folk-Litature** (Thompson, 1955-1958) adlı eserinde “*Sihir (D)*” genel başlıklı motif grubu içinde “*Sihirli Saç Süsleri (D 1072)*” alt başlığında “*Sihirli Tarak (D 1072.1)*” şeklinde yer alır. Bu motif masalların olağanüstü özellikleri ile ilgilidir ve sihirli tarak yardımı ile masal kahramanları olağanüstü işler başarır.

Anadolu masallarında tarağın işlevi tespit edilirken bölgeler bağlamında hazırlanan doktora ve doçentlik masal çalışmalarından ve çeşitli masal eserlerinde yer alan metinlerden yararlanılmıştır. Söz konusu metinlerde tarak, farklı fonksiyonlar üstlenerek karşımıza çıkar. Bu fonksiyonlar, şu alt başlıklar ile açıklanabilir:

1. Tarakla Orman/Çalılık/Dikenlik Yapma

Anlatma esasına bağlı metinlerden olan masallar, çeşitli tipler etrafında olağanüstü olayların yaşandığı fiktif eserlerdir. Söz konusu eserlerde kahramanlar çeşitli nesnelere yardımcı ile olağanüstü işler başarır. Bu işlerden/ motiflerden birisi de tarakla orman yapmadır. *“Tarakla orman yapma motifi Anadolu ile Orta ve Kuzey Türk destanlarının en yaygın olarak görülen bir motiftir. Aynı motifi Anadolu masallarında da sık sık görüyoruz.”* (Ögel, 2014: 742). Anlatılarda tarağın ormana/çalılığa/dikenliğe dönüşmesi, çoğu zaman kötücül varlıkların elinden kurtulmaya yönelik gerçekleşir. Kahramanı takip eden kötücül varlıklar (dev, cin, hırsız vb.) ormana/çalılığa/dikenliğe dönüşen sihirli tarak sayesinde bir süreliğine durdurulur. Engel teşkil eden tarak sayesinde masal kahramanları olası kötülüklerden kurtulur.

Üzerinde çözümlene yapılan masalarda kahramanların sihirli tarakla durdurulmaya çalıştıkları kötücül varlıklardan ilki devlerdir. Masal kahramanları kendilerini takip eden devlerden tarağın yardımı ile kurtulmaya çalışır. Örneğin *“Ağlayan Nar ile Gülen Ayva”* masasında kahraman, padişahın kızı ile evlenmek ister. Padişahın kızı devlerin elindeki sihirli aynayı kendisine getirmesi halinde onunla evleneceğini söyler. Masal kahramanı kendisine yardım eden sihirli atı sayesinde bu aynayı devlerin elinden almayı başarır. Devler uyurken sihirli eşyalardan olan tarağı da alır. Devler uyanıp masal kahramanını kovalamaya başlayınca kahraman sihirli tarağı yere atar ve her taraf orman olur (Alptekin, 2002: 451). *“Fatma”* ve *“Dev Anası ve Cake”* masalarında da devin elinden kaçan masal kahramanları dikenli ormana dönüşen tarakları ile kendilerini tehlikeden kurtarmaya çalışır (Helimoğlu Yavuz, 2013: 182, 193).

Halk anlatılarında dev motifi daha çok masalarda yer alır ve devler masalın kurmaca düzleminde yazgıya yön verecek güçtedir. Masalarda dev, *“Olayın akışını belirleyen ve kurguya yön veren, varoluşu ve eylemleriyle anlatıyı anlamlı kılan bir figürdür. Temsil ettiği iyi/kötü, yerilen/yücelen değer bakımından, anlatıda hep ön plandadır. O, düşlemin sonsuz gücünü insan zihnine taşıyan büyük ve etkili bir irade unsurudur.”* (Özdemir, 2019: 449). Kötücül yönünün vurgulandığı ve devden kaçışın görüldüğü bu masalarda tarak, bir engele/ormana evrilerek devin ilerlemesini durdurur. Söz konusu taraklar devlere aittir ve olağanüstü özellikleri içerir.

Birçok masalda devler, iri cüsseli yaratıklar şeklinde betimlenmekte çeşitli formelistik sayılarla onların özellikleri anlatılmaktadır. *“Devler de insanlar gibi yaşarlar, evlenirler, çocukları olur, çok büyük kazanlarda yemek pişirirler. Devler, genellikle çok zengindirler. Konaklarında, bahçelerinde en nadide eşyalar, değerli kuşlar, değişik meyveler, dallarında değerli taşlar sarkan ağaçlar bulunur.”* (Türkeş Günay, 2011:675). Devlerin değerli/sihirli eşyalarından biri olan tarak, aşılması güç bir ormana dönüşerek masal kahramanının kaçışına yardımcı olur.

Masalarda, kahramana zarar vermek isteyen ve sihirli tarakla durdurulan bir diğer kötücül varlıklar ise cinlerdir. Örneğin *“Askere Giden Kız”* masasında padişah, masal kahramanını sihirli sudan getirmesi için cinlerin mekânına gönderir. Kız, tayın yardımıyla suların bulunduğu yere ulaşır, sularının çalındığını anlayan cinler kızı takip etmeye başlar. Kız elindeki orak, tarak ve suyla cinlerin elinden kurtulur. Tarağı atınca her taraf diken olur ve cinler bunların içinde kalır (Sakaoğlu, 2002: 297). *“Eşmanip”* masasında da kahraman kız, cinlerin elindeki eşini kurtarmak için zorlu bir mücadeleye atılır. Bu mücadele en büyük yardımcıları sihirli bir ayna, tarak ve testi olur. Kız

Ferhat Özmen

sevgilisini kurtardıktan sonra arkasından gelen cinlere karşı önce testi kullanır her taraf su olur. Daha sonra da tarağı kullanır ve her taraf büyük bir orman olur. Orman cinlerin ilerlemesini bir süre durdurur (Helimoğlu Yavuz, 2013: 135).

Birçok inanç sisteminde varlığı kabul edilen cinlerin tıpkı insanlar gibi yaşamını sürdürdüğü yer alır. Bu bağlamda cinlerin kişisel bakım ürünlerinden olan tarağı kullanması normaldir. *"Anadolu'da cinlerin tıpkı insanlar gibi kadını, erkeği, Müslüman'ı, Hıristiyan'ı, kâfiri olduğuna, bir padişah tarafından yönetildiklerine, değirmen, hamam, terk edilmiş binalar ve büyük ağaçların altında yaşadıklarına ya da eğlenmek için toplandıklarına inanılmaktadır."* (Öztürk, 2014:243). Cinlerden korunmak için kullanılan sihirli tarak sayesinde masal kahramanı mitik yolculuğunu sürdürmeye çalışır.

Tılsımlı/sihirli tarağın yapısındaki dişler sembolik anlamda diken olarak algılanmıştır. Tarak dişlerinin diken ile ilişkilendirilmesi, dikenin şekil, can acıtma, koruma, engelleme yönünü yansıtmak içindir. Dikenlerin içinde kalan, hareket edemeyen ve canı yanan cinler, kahramana zarar vermekte aciz kalır. Böylece cinlerin olası kötülüklerinden kahraman korunmuş olur.

Bazı masalarda kahramanların ormanın/dikenlerin içine hapsedtikleri arasında çocuk çalmak isteyen hırsızlar, kötücül babalar ve üvey anneler de yer alır. Örneğin *"Pamuk Ana ile Çocukları"* masasında çocuk hırsızlığı yapan adam, sihirli tarağın oluşturduğu dikenli ağaçların içine hapsedilir. Anlatıda hırsız, Pamuk Ana'nın üç çocuğunu kaçırmak için eve girer. Kadın, hırsızdan kurtulamayacağını anlayınca çocuklarını hırsıza vermek zorunda kalır. Çocuklarını hırsıza vermeden önce onlara bir sabun, bir tarak bir de bıçak verir ve bunların sihirli olduğunu söyler. Tehlikeye düştüklerinde bunlara üç defa üfleyerek yere attıklarında çocukları koruyacağını söyler. Çocuklar hırsızın elinden kaçarken önce sabunu atarlar her taraf köpük olur, daha sonra da tarağı atarlar ve tarak bin iğne gibi olur ve adam bunun içinde kalır. Her tarafı yara olur. (Özçelik, 2004:311). *"Geyik Oğlan"* masasında ise öz evlatlarına öldürmeye çalışan bir baba ormana hapsedilir. Masalda, yalan söyleyen üvey anne yüzünden öz babaları çocukları öldürmek ister. Bunu duyan çocuklar evden kaçmaya karar verirler. Evden kaçarken yanlarına sihirli ibrik, tarak ve ustura alırlar. Babaları çocuklara yaklaşıncı çocuklar, tarağı yere atar ve her taraf orman olur (Alptekin, 2002:462). *"Bacı Bacı Can Bacı"* masasında da üvey annenin şerrinden kurtulmaya çalışan çocuklar sihirli tarağı kullanır. Masalda üvey anne bir fırın yaktırır, iyice kızınca çocukları içine atmaya düşünür. Çocuklar bunu öğrenir ve annelerinin mezarına gider. Anneleri çocuklara, *"Korkmayın, bir fırça, bir tarak bir de sabun alın ve kaçın. Sizi yakalamaya gelen olursa bunların atın."* der. Üvey annenin adamları çocukları kovalamaya başlar adamların yaklaştığını gören çocuklar tarağı atarlar ve her taraf örülmüş diken gibi olur (Boratav, 2009:103).

Orman çok geniş bir alanda farklı türden ağaçların yer aldığı bir mekândır ve kesreti simgeler. Tarak da dişleri itibariyle çokluğu temsil eder. Aynı zamanda ağaçtan yapılan taraklar bu iki kavramı düşün planında birleştirir. Ahşap tarakların yapımında kullanılan armut, gürgen, kayın, ceviz ve şimşir ağaçları sihirli tarağın ormana evrilmesini düşün planında mümkün hale getirir.

Bu masalarda sihirli tarağın oluşturduğu ormanlar, kötücül varlıkların olası tehlikelerini engellemeye hizmet eder. Masal kahramanları kendilerini yakalamak

isteyen kötücül varlıklara karşı sihirli tarağın oluşturduğu ormanı engelleyici olarak kullanır ve yakalanma işini bir süreliğine geciktirir. Sihirli tarağın oluşturduğu ormanlar her zaman engelleme amacına hizmet etmez. “*Avcı ile Çocukları*” masalında ormanın besleyici yönü anlatılır. Masalda, bir adam kızı ve oğlu ile tavşan avına çıkar. Yolda ilerlerken çocuklara geyik ve tavşan izine birikmiş sudan içmemelerini söyler. Bir ara babası çocuklardan uzaklaşınca çok susayan oğlan geyik izindeki sudan içer ve oğlan geyiğe dönüşür. Çaresiz kalan kız, sağa sola koşturur ve babasını aramaya çalışır. Kaybolduklarını anlayan kardeşler ağlamaya başlar. Geyik kardeşi ile yürümeye başlayan kız cebinde sihirli bir ayna ve tarak çıkarır. Aynaya bakayım derken ayna yere düşer ve her yer göl olur. Bu sudan içerler ve yolarına devam ederler. Daha sonra kız saçlarını taramak ister ve cebinden tarağı çıkarır. Tarak kızın elinden düşer ve ormana dönüşür. Kardeşler bu ormandaki meyve ve hayvanlarla karınlarını doyurur (Helimoğlu Yavuz, 2013: 194).

Anadolu masallarında tarağın ormana dönüşmesi, masalların fantastik unsurları ilgilidir. Fantastik unsurların en önemlileri arasında sihir ve sihirli nesnelere yer alır. Masal kahramanları sihirli nesnelere ile gerçek dünyada gerçekleşmesi mümkün olmayan olağanüstülükler yaratabilir.

Sihirli tarağın ormana dönüşmesi fantastik kurgularda enstrümental olağanüstülükler ile ilgilidir. Todorov’a göre fantastik anlatılardaki enstrümental olağanüstülükler kimi teknik gelişmelere benzer. Masallardaki uçan halı, şifalı elma, uzağı gösteren boru ile bugün kullanılan helikopterler, antibiyotikler ya da dürbünler aynı özelliklere sahip gereçlerdir (2004: 60-61). Bu bağlamda tarak ile orman arasındaki şekilsel benzerlik, düşün planında dönüşümün mümkün hale gelmesine yardımcı olur.

Tarağın ormana dönüşmesi anlatı kahramanlarının korunma ve beslenme ihtiyaçlarına cevap vermeye yöneliktir. Korunma ve beslenme ihtiyacı bir annenin varlığını gerektirir. Jung’a göre anne arketipinin sayısız tezahürü vardır. Bunlardan birisi de ormanlardır (2003: 22). Masal kahramanları arketipsel sembolizm bağlamında anneyi karşılayan ormanlar sayesinde tehlikelerden kurtulur ve ormandaki yiyecekleri tüketerek varlıklarını sürdürür.

2. Tarakla Maceraya Çağrı

Fiktif dünya içerisinde masal kahramanları çeşitli çağrılarla mücadeleye atılır. Masal kahramanını harekete geçiren çağrı, bazen kahramanın içinden bazen de dışından gelir. Kahraman çağrının sesine kulak verir ve akışkan, belirsiz, tehlikelerle dolu bir yolda erginlenme mücadelesi yürütür. Erginleme mücadelesi bazı masalarda devlerin tarağını getirme ile ilgilidir. Anadolu masallarında çok sık görülen bu motifte kahraman, sevdiğini almak için devlerin tarağını getirmek zorunda bırakılır. Örneğin, “*Ağlayan Nar ile Gülen Ayva*” masalında masal kahramanı, başka bir memleketin padişahını devlerden kurtarır, mükâfat olarak da padişahın kızı ile evlenmek ister. Kız ise peri padişahının oğlunu sevdiği için onunla evlenmemek adına ağır şartlar öne sürer. Bu ağır şartlardan ilki devlerin şimşir tarağını getirmektir (Sakaoğlu, 2002: 311). “*Üç Şart*” adlı masalda da aynı motif görülür. Padişah, masal kahramanına kızını vermeyi kabul eder ancak üç şartı yerine getirmesini ister. Padişahın birinci şartı ülkeyi rahatsız eden devleri öldürmek, ikinci şartı devlerin şimşir tarağını getirmek, üçüncü şartı ise sihirli aynayı getirmektir. Masalda ifade edilen tarak ile taranan saçlardan inciler pırlantalar dökülür (Helimoğlu

Ferhat Özmen

Yavuz, 2013: 243). Söz konusu masalarda kahramanlar devlerin şimşir tarağını getirir ve arzu ettikleri şeylere kavuşur.

Şimşir, “Genellikle kireçli, çorak yamaçlarda biten, çok sert sarı odunlu ağaççıktır. Çok sıkı odunundan taola taşı, müzik aleti, satranç taşı, küçük ev eşyası vb. yapılır.” (Meydan Larousse, C.11, 1985:788). Tarak yapımında da kullanılan şimşir, kalitesi ve sağlamlığı ile diğer ağaç türlerinden ayrılır.

Şimşirden yapılan taraklar hem sağlıklı hem de daha dayanıklıdır. Uzun süre kullanılmaya uygun olan şimşir taraklar içinde yağ tutar ve anti bakteriyeldir. Saçların kırılmasını ve kopmasını önler, diğer taraklara göre saçı daha hızlı uzatır. Saç diplerindeki yağları emerek saçın zarar görmesini engeller. “Kel başa şimşir tarak” deyiimi bu gerçekleri göstermek için söylenmiş olabilir.

İnsanın hayatı “beşik, eşik ve keşik (doğum, evlenme ve ölüm)” üçlemesi ile ifade edilen aşamalardan oluşur. Bunlardan her biri bireyin yaşamını bir başka boyuta taşıyan geçiş dönemleri/evreleridir. Evlenme öncesi masal kahramanlarının çeşitli sınavlarla denenmesi evliliğe yönelik hazırlık ile ilgilidir. Bu bağlamda masal kahramanlarında devlerin şimşir tarağını istemek, evlilik öncesi onların erginlenmesini gerçekleştirmeye yöneliktir. Çünkü geçiş evrelerinde gösterilen başarı bireyin toplum içindeki varlığını ispatlama açısından çok önemlidir.

Eliade’ye göre mitlerdeki erginlenme (inisiyasyon) olarak adlandırılan şey insanlık durumlarıyla birlikte vardır ve her yaşam, bütün var oluşlar devamlı sınanmalar, ölümler ve dirilmelerden oluşur (2017: 266). Bu bağlamda devlerin şimşir tarağını almaya giden masal kahramanı ile başlık parasını bulmak için gurbete giden birey arasında bir paralellik söz konusudur.

Kahramanın evlilik öncesi sınanması, Türk kültüründe evlilik kavramına yüklenen önem ile ilgilidir. Bu bağlamda kahramanların erginlenmek için şimşir tarağı getirmesi, damat adayını kaostan kurtarma ve onu kozmosa ulaştırma ile açıklanabilir. Halk anlatılarında özellikle de masalarda evlenme ve evlilik kavramlarının çok önemli olduğu vurgulanır. Toplumsal yaşamda sorumluklarını bilmeyen, askerliğini yapmamış, ev işlerinde becerikli olmayan bireylerin evlenmelerine müsaade edilmemesi aile kurumuna verilen önem ile ilgilidir. Sosyal bir olgu olan evlilikte mutluluk; sorumluklarını bilen ve evliliği sürdürebilecek yeterliğe sahip bireyler tarafından yakalanır.

Tarakla maceraya/sınanmaya çağrı bazı masalarda kadın kahramanlara yönelik yapılır. Örneğin “Hüsnü Yusuf” masasında padişahın kızı, tarağını ve yüzüğünü alıp kaçan kuşu bulmak için maceraya atılır. Masalda kız bütün kuşları çok sever ve onlara yem verir, onlarla eğlenir. Günün birinde bir kuşun hiçbir şey yemediğini görür. Kuşa pirinç, darı ne verirse versin kuş bunların hiçbirini yemez. Kız acaba tarağımı ve yüzüğümü koysam mı diye düşünür ve bunları yere koyar. Kuş tarağı, yüzüğü alır ve kaçar. Kız bu kuşun sırrını öğrenmek için yollara düşer (Seyidoğlu, 2016: 43). Kuş gerçekte bir delikanlıdır ve masalın sonunda padişahın kızı bu delikanlı ile evlenir.

Kızın şahsi eşyalarından olan tarak ve yüzüğün alınması, masal kahramanını döngüsel bir hareketliliğin söz konusu olduğu mitolojik maceraya çıkmaya zorlar. Söz konusu masalda tarağı alan kuş, arketipsel sembolizmde “haberci” arketipine örnektir. Arketipler; Joseph Campbell’in “mono-mitos” şeklinde açıkladığı, kökeni ritüel ve

mitoslardan kaynaklanan “ayrılma-erginlenme-dönüş” formülü ile iç içe geçmiş olarak destan ve romans türü anlatılarda sembolik olarak çözümlenebilir. Campbell bu formülü, “kahramanın mitolojik macerasını standart yolu geçiş ayinlerinde sunulan formülün büyütülmüş halidir. Ayrılma-erginlenme- dönüş: buna mono mitin çekirdek birimi denebilir.” (Campbell, 2013: 42) şeklinde ele almaktadır. Tarağının ve yüzüğünün peşine düşen kız, erginlenme için zorlu bir yola girer.

Tarakla sınanma/ deneme “Yedi Kızlar” masalında farklı bir boyutta gerçekleşir. Anlatıda kahramanın kız mı erkek mi olduğu tarak yardımı ile tespit edilmeye çalışılır. Masalda bir adamın en küçük kızı erkek kılığına girerek bir vezire çoban durur. Vezirin oğlu çobanın kız olduğunu iddia eder ve onunla evlenmek ister. Annesinin yardımı ile çobanı imtihan etmeye karar verirler. Bu arada çobanın kedisi, vezirin oğlunun ve annesinin konuşmalarını kızı aktarır. Annesi oğluna kızı önce sarrafa götürmesini eğer kız ise altına, inciye bakacağını oğlan ise aynaya tarağa bakacağını söyler. Kız bütün bunlardan haberdar olduğu için aynayı ve tarağı seçer, sınava çekilen kız imtihanı kazanır ve kız olduğunu belli etmez (Özçelik, 2004: 465).

Bir sözlü anlatım türü olan masalarda kahramanlar fiktif dünyada maceralarını sürdürürken çeşitli sınavlarla karşı karşıya bırakılır. Bu sınavlar kahramanın erginleşmesine yardım eder ve onun bilinç düzeyine yapıcı/onarıcı katkılarda bulunur. Tarakla ilgili sınavlara tabi tutulan masal kahramanları da devlerin tarağını getirerek ya da tarağını alan sevgilisini bularak kendini gerçekleştirir ve erginlendiğini muhataplarına gösterir.

3.Tarakla Ödüllendirme

Masalarda genel olarak sembolik bağlamda iyi ile kötünün mücadelesi anlatılır. Bu mücadelenin sonunda kötüler cezalandırılırken iyiler de ödüllendirilir. “Anlatılarda ödül ve cezanın yer alması, anlatı dünyasında dengenin sağlanması ile ilgilidir. Yani kötülerin cezalandırılması, iyilerin de ödüllendirilmesi dinleyicide ya da okuyucuda olumlu/optimist bir dünya modelini egemen kılmaya yöneliktir.” (Özmen, 2019: 288). Masalarda ödüller kahramanların çeşitli ihtiyaçlarına cevap verir ve onların zor durumdan kurtulmasına yardımcı olur.

İyilikte bulunan masal kahramanlarının sihirli tarakla ödüllendirilmesi motifi, “Mustan” adlı masalda görülür. Anlatıda, kahraman boğulmakta olan topal karıncaya yardım eder. Bir çöp uzatarak onu ölümden kurtarır. Karınca konuşmaya başlar ve çeşmenin arkasında sabun, tarak ve boduç olduğunu söyler. Bunların sihirli olduğunu ve başı sıkışınca kullanabileceğini ifade eder (Özçelik, 2004: 365). Hiçbir iyiliğin karşılıksız kalmayacağını vurgulanan bu masal, insanları bütün canlılara iyilikte bulunmaya davet eder.

“Dev Garısı” masalında da yardımsever masal kahramanının sihirli tarakla ödüllendirilmesi görülür. Masalda hanımını kaybeden adam, oğlunun karşı olmasına rağmen, bir dev karısı ile evlenir. Oğlan, babasına küsüp evi terk ederek mistik bir yolculuğu çıkar. Yolculukta, sürekli dikmiş diken bir kadın ile devamlı ağaç diken bir ihtiyara rastlar ve onlara yardım eder. Kadın, kendisine yardım eden oğlana sihirli bir kutu, beli bükülmüş ihtiyar ise onunla ağaç diken masal kahramanına tarak verir (Şimşek, 2001: 131). Söz konusu tarak, masal kahramanının en büyük yardımcısı olur ve kahraman, tarağın yardımı ile çeşitli zorlukların üstesinden gelir.

Ferhat Özmen

Masallarda istendik değerlere sahip olan kahramanların ödüllendirilmesin bu değerlerin tekrarlanması sağlar. Masalın pedagojik yönünün öne çıkartıldığı bu örnekte, bireylerin nasıl yaşamaları ve nelere kıymet vermeleri gerektiği konusunda insanlara ipuçları verilir. Folklor ürünleri pratik bir rehber gibi hizmet ederek toplumsal değerlerin, kuralların ve törelerin desteklenmesine yardımcı olur. Bascom'a göre folklorun dört işlevinden ikincisi "*Kültürün onaylanması ve ritüellerin gözlemleyen ve icra edenlerin ritüellerinin ve kurumlarının doğrulanmasıdır.*" (2005: 140). Türk kültüründe yardıma muhtaç olan canlılara yardım eli uzatma istendik davranış kalıpları arasında yer alır ve bireylerden yardımsever olmaları beklenir. Söz konusu masalarda yaşlıya yardım eden ve karıncayı kurtaran masal kahramanları öne çıkartılır. Yardımsever olan ve bu değeri ile sihirli tarakla ödüllendirilen masal kahramanı bağlamında insanlar iyiliğe teşvik edilir.

4. Tarakla Güzelleşme

Saçları düzeltmede ve onlara şekil vermede kullanılan taraklar, kişisel bakım ürünü olarak çok eski zamandan beri kullanılmaktadır. İnsanların özellikle kadınların vazgeçilmezleri arasında yer alan bu ürünler, masalarda kahramanların güzelleşmesine yardımcı olur. Örneğin "*Boncuk Padişah*" adlı masalda kadın, padişahın verdiği altın tarakla dünya güzeli olur. Masalda, adamın fazla evhamı eşinin söylediklerini yanlış anlamasına neden olur. Onu her gün döven adama kadın "Sen boncuk padişahın ayağının tozu bile olamazsın." der. Adam boncuk padişahını bulmaya gider. Boncuk padişahının yerini bulan adam ondan eşinin İran padişahı ile kendisini aldattığını ve padişahıtan da iki çocuğunun olduğunu öğrenir. Bütün bunlar rağmen karısını affettiğini ancak kadının kendisini affetmediğini ve tanrıya dua ederek kendini ineğe dönüştürmesini istediğini söyler. Kadının duası kabul olur ve ineğe dönüşür. Adam "Yine en iyisi benim karımmış" diyerek evine döner. Boncuk padişahı adama bir altın tarak, bir çift de altın pabuç verir. Bunları adamın eşine vermesini ister. Adam eşinden özür diler ve padişahın hediyelerini eşine verir. Kadın başına altın tarağı, ayağına da altın pabuçları giydikten sonra çok güzel olur. Olağanüstü güzelliğe sahip olan kadını, sihirli pabuçlar, boncuk padişahının yanına götürür. Boncuk padişahı ile kadın evlenir. Adam da yalnız kalır (Helimoğlu Yavuz, 2013: 243).

Altın tarak, mitik bağlamda sarı rengin tezahürüdür. "*Renk sembolizmi içerisinde sarı, ışığın temsilcisi olarak anılır. Güneşle eşdeğer sembolik özelliklere sahiptir. Bolluk, bereket, olgunluk sembolüdür.*" (Bakırcı, 2019: 40). Bir sembol olarak altın ise ruhun en yüce emellerini, bozulmazlığı ve saflığı çağırıştırır. Asalet, aydınlanma ve kutsallığın güçlü bir sembolüdür (Wilkinson, 2021: 44). Bu masalda kadının altın tarak ile ödüllendirilmesi onun saf bilince ulaştığını, öz benliğini kavradığını ve olgunlaştığını göstermeye yöneliktir. Bu bağlamda olgun kadının her şeyden şüphelenen, sağduyudan uzak, akılsız bir koca ile yaşaması doğru değildir. Sağlıklı evlilikte eşlerin birbirine uygun olması gerekir. Eşler arasındaki uyumsuzluklar olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olur.

5. Tarakta Saklanma

Masalların fiktif dünyasında büyü ve gizemli nesnelere günlük kullanımın dışına çıkar ve bu nesnelere olağanüstü işler yapılır. Örneğin sihirli bir tarakta insanlar gizlenebilir. "*Tarakta Saklanan Dost*" masasında eşini aldatan bir kadının dostunu tarakta sakladığı anlatılır. Masala göre, kadınların hiçbirine güvenmeyen ve onların

sadakatinden şüphe eden şehzade, babasının ısrarı üzerine bir kızla evlenir ve eşini bir hisarda saklar. Kadın başka bir memleketin şehzadesiyle onu aldatmaya başlar, hovarda şehzade bir sandık içinde saraya girer. Kadının kocası, bir gün ava çıkar; avda rastladığı bir hocanın karısını tabakanın içinde sakladığını, hocanın karısının da tarakta kendi dostunu sakladığını görür. Bunun üzerine eşinden şüphelenmeye başlar ve saraya döner. Eşinin kendisini aldattığını öğrenen şehzade, eşini kılıçla öldürür (Sakaoğlu, 2002: 489).

Söz konusu masalda sihirli tarak, eşini aldatan kadının sevgilisini gizlediği bir yer olarak gösterilir. Suçlunun gizlenmesine yardım eden sihirli tarak, masalın olağanüstü dünyasında günlük kullanımın dışına çıkartılır. Fantastik bir araç olan tarak, bu masalda kötücül kadının bilgi saklama davranışına hizmet etmektedir. Olumsuz kişilik özellikli kadının öne çıkarıldığı masalda, kadınların kötücül cinslerinin her şeyi yapabileceği, bunlara karşı uyanık olunması gerektiği vurgulanır.

Sonuç

Halk anlatıları içinde geniş bir yer tutan masalarda nesnelere, kimi zaman kahramanlara olağanüstü işler yapmada yardımcı olur kimi zaman da günlük yaşamın bir gereği olarak kullanılır. Bu nesnelere biri olan tarak Anadolu masallarında, kullanılma sıklığı açısından tarakla orman/çalılık/dikenlik yapma, tarakla sınanma, tarakla ödüllendirme, tarakla güzelleşme ve tarakta saklanma olmak üzere beş işlevi yerine getirir.

Saçın belli bir şekle sokulmasına yardımcı olan tarak, masalarda ormana/çalılığa/dikenliğe dönüşerek kahramanın kötücül varlıklardan (dev, cin, üvey anne vb.) kurtulmasına yardımcı olur. Kahramanı takip eden bu varlıklar ormana/çalılığa/dikenliğe dönüşen sihirli tarak sayesinde bir süreliğine durdurulur. Masalarda tarak aynı zamanda bir sınav unsurudur. Masal kahramanları arzu ettiklerine ulaşmak için devlerin şimşir tarağını getirmek ve tarağını alan kuşu bulmak zorunda bırakılır. Bu durum masal kahramanın erginlenmesi ile açıklanır. Devlerin şimşir tarağını getiren masal kahramanı, zengin bir içsel hayata ulaştığını gösterir.

Tarak aynı zamanda iyilikte bulunan masal kahramanlarına bir ödül olarak verilir. Bazı masalarda da sabırlı/sağduyulu kadınlar tarakla güzelleştirilir. Bir masalda (Tarakta Saklanan Dost) tarak insanların gizlendiği yer şeklinde anlatılır. Halk hafızasında saç taramak için kullanılan tarağın masalarda sihirli/tılsımlı ele alınması onu masal dünyasının vazgeçilmezi arasına taşımıştır.

Kaynaklar

- Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli Masallar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bascom, W. R. (2005). Folklorun Dört İşlevi. (çev. Ferya Çalış), *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Bakırcı, N. (2019). "Kırım Tatar Masallarından 'Altın Elma' Adlı Masalın Arketipsel Sembolizm Açısından Çözümlemesi. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:7, Sayı:19, s. 36-46
- Boratav, P.N. (2009). *Zaman Zaman İçinde*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Campbell, J. (2000). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (çev. Sabri Gürses), İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Eliade, M. (2017). *Mitlerin Özellikleri* (çev. Sema Rifat), İstanbul: Alfa Mitoloji.

Ferhat Özmen

- Helimoğlu Yavuz, M. (2013). *Masallar ve Eğitimsel İşlevi*, İstanbul:Eğiten Kitap.
- Jung, C. G.(2003). *Dört Arketip*, (Çev. Zehra Aksu Yılmaz), İstanbul:Metis Yayınları.
- Jurayev, M- Resulova, Z. (2013). Saçın Büyü Yapma Özelliği ve Özbek Halk Masallarında Ele Alınması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII/1 (Yaz 2013), s. 223-230.
- Kaya, D. (2010). *Halk Terimleri Sözlüğü*, Ankara:Akçağ Yayınları.
- Meydan Larousse (1985). "Şimşir" Maddesi, C.11.
- Ögel, B.(1984). *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ögel, B.(2010). *Türk Mitolojisi-2*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özçelik, M. (2004). *Afyonkarahisar Masalları*, Isparta:Fakülte Kitapevi.
- Özdemir, S.D.(2019). "Türk Halk Anlatılarında Dev Motifi", Elazığ:Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Özmen, F.(2019). Türk Halk Anlatılarında Ödül ve Ceza, Fırat Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, Samsun.
- Öztürk, Ö. (2014). *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Ankara:Phoenix Yayınevi.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Seyidoğlu, B.(2016). *Erzurum Masalları*, İstanbul: DergahYayınları.
- Şimşek, E. (2001). *Yukarı Çukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması I-II*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları,
- Thompson, S. (1955-1958). *Motif Index of Folk-Literature*, USA: Indiana University.
- Todorov, T. (2017). *Fantastik: Edebi Türe Yapısal Bir Yaklaşım* (Çev. Nedret Öztokat), İstanbul: Metis Yayınları.
- Türkeş Günay, U. (2011). *Elazığ Masalları ve Propp Metodu*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Wilkinson, K. (2021). *Semboller ve İşaretler* (çev. Seda Toksoy), İstanbul: Alfa Yayınları.